

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Det blev inte som det skulle

En kritisk diskursanalys av funktionshinder i
personkretsbedömningar enligt 1 § 3 LSS

Henna Jansson & Sofia Nilsson

Kandidat SOPA 63

VT 2024

Antal ord: 12 691

Handledare: Marie Sepulchre

Abstract

Author(s): Henna Jansson & Sofia Nilsson

Title: Det blev inte som det skulle - en kritisk diskursanalys av funktionshinder i personkretsbedömningar enligt 1 § 3 LSS

Supervisor: Marie Sepulchre

Assessor: Cecilia Jonsson

The purpose of this study was to investigate the discourses regarding disability in eligibility group 1 § 3 LSS in rulings by the Supreme Administrative Court. A critical discourse analysis according to Norman Fairclough's model was used. The study found that there were three overarching discourses which were: disability as a bodily problem; disability as an expert assessment; and disability as an individual problem. Furthermore, the study found that the medical explanatory model of disability was dominant, even though this is not in accordance with the bill and the intentions of the law.

Key words: critical discourse analysis, disability, LSS, eligibility group

Innehållsförteckning

1. Problemformulering	4
1.1 Syfte.....	6
1.2 Frågeställning.....	6
1.3 Avgränsning.....	6
1.4 Begreppsförklaring och förtydliganden.....	7
2. Tidigare forskning	8
3. Teori	12
3.1 Kritisk diskursanalys enligt Fairclough.....	12
3.2 Förklaringsmodeller av funktionshinder.....	14
4. Metod	16
4.1 Metodologiska överväganden.....	16
4.2 Tillvägagångssätt och bearbetning.....	16
4.2.1 Text.....	17
4.2.2 Diskursiv praktik.....	17
4.3 Urval.....	18
4.4 Tillförlitlighet.....	20
4.5 Forskningsetiska överväganden.....	21
4.6 Arbetsfördelning.....	21
5. Analys	22
5.1 Diskursiv praktik.....	22
5.2 Funktionshinder som ett kroppsligt problem.....	23
5.3 Funktionshinder som en expertbedömning.....	29
5.4 Funktionshinder som ett individuellt problem.....	32
6. Avslutande diskussion	35
6.1 Begränsningar och framtida forskning.....	38

1. Problemformulering

Mellan år 1999–2020 ökade det totala antalet insatser enligt Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. Denna ökning skedde även i takt med befolkningsökningen (Socialstyrelsen 2023, s. 33). Denna ökning gällde däremot inte alla insatser, utan under den senare delen av 2010-talet skedde istället en minskning av vissa LSS-insatser. Särskilt var det en minskning av insatserna korttidsvistelse, kontaktperson och ledsagarservice. Socialstyrelsen framför bland annat att en orsak kan vara vägledande avgörande från Högsta förvaltningsdomstolen, HFD. Över tid har också omfattningen av beviljade LSS-insatser förändrats. Särskilt gäller minskningen insatserna ledsagarservice och avlösarservice (ibid.).

Gällande förändringarna av avslag och omfattningar av insatser enligt LSS har det påvisats skillnader mellan lagstiftningens tre personkretsar (Socialstyrelsen 2023, s. 38). Nedan presenteras en översikt av lagstiftningens personkretsar:

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och särskild service åt personer

1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,
2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

LSS-lagstiftningen har tre personkretsar. Personkretsarna har dels olika rekvisit, dels olika bedömningsgrunder. Enligt propositionen (prop. 1992/93:159) som ligger till grund för lagstiftningen finns det en tydlig skillnad mellan personkrets 1 och 2 samt personkrets 3. Personkrets 1 § 1 LSS och 1 § 2 LSS ska utgå från en medicinsk grund. De bygger på medicinska diagnoser. Detta är inte fallet för personkrets 1 § 3 LSS. Denna personkrets ska istället grundas på en funktionsbedömning av den enskildes dagliga svårigheter. Diagnoser ska inte bära vikt vid denna typ av personkretsbedömning (prop. 1992/93:159, s. 167).

Det har påvisats en skillnad gällande de tre personkretsarna i LSS. Den personkrets som har påverkats mest av minskningarna är personkrets tre (Socialstyrelsen 2023, s. 38). Försäkringskassan framförde att under de senaste åren har det skett en ökning av avslagsärenden från deras sida (Försäkringskassan 2015, s. 9). Den vanligaste orsaken för deras avslag är att den enskilde inte har bedömts ha tillräckligt stora behov för att meritera insatser från Försäkringskassan och får istället insatser från kommunen. Den näst vanligaste orsaken till att Försäkringskassan ger den enskilde avslag är att hen inte har bedömts tillhöra personkretsen enligt LSS. Detta gäller särskilt personkrets 1 § 3 LSS. En av anledningarna att dessa avslag avseende personkrets 1 § 3 LSS har ökat är att det år 2012 kom en ny dom från HFD, dom HFD 2012 ref. 8, som har blivit vägledande för dessa bedömningar (ibid.). Även Socialstyrelsen hänvisar ökningen av avslag gällande personkrets 1 § 3 LSS till denna vägledande dom från HFD (Socialstyrelsen 2023, s. 38). Socialstyrelsen framför att även personkrets 1 § 1 och 1 § 2 har förändrats över tid. Personkrets 1 § 1 LSS har ökat i tid med att autism diagnoser har ökat. Personkrets 1 § 2 LSS har ökat marginellt (ibid.).

Forskare och lektor i juridik vid Lunds universitet, Lennart Erlandsson (2014), kritiserar hur kommuner använder sig av egna interna styrdokument för att bedöma specifikt personkrets 1 § 3 LSS (Erlandsson 2014, s. 21). Vid granskning av kommunernas interna styrdokument visar sig en skillnad mellan kommunernas kriterier jämfört med lagtextens rekvisit samt att kriterierna inte kan stödjas av vägledande avgöranden från HFD (ibid.).

Med detta som grund - en nedskärning av det bistånd som LSS-lagstiftningen skulle ge, den vägledande domen och en påstådd felanvändning av rättspraxis - ökar intresset för en närmare analys av vad det är som framgår i rättsfall från HFD. Dessa rättsfall ser vi blir vägledande i myndighetsutövning. De verkar också ha ändrats över tid - åtminstone har appliceringen av dem genomgått en förändring. Men hur ser bedömningarna av den mest omtalade personkretsen - personkrets 1 § 3 LSS - ut? Hur talar rätten om denna personkrets i dessa rättsfall? Vilka diskurser finns i rättens bedömningar av personkrets 1 § 3 LSS?

1.1 Syfte

Vi ämnar identifiera diskurser som finns om funktionshinder i personkretsbedömningar 1 § 3 LSS i domar från Högsta förvaltningsdomstolen och Regeringsrätten. Intresset ligger i att synliggöra hur det resoneras om bedömningarna av funktionshinder enligt personkrets 1 § 3 LSS. Således kommer vi undersöka hur rättssystemet och språket samverkar för att konstruera personkretsbedömningar enligt 1 § 3 LSS.

1.2 Frågeställning

1. Vilka diskurser om funktionshinder finns i personkretsbedömningar 1 § 3 LSS i rättsfallen från Regeringsrätten och Högsta förvaltningsdomstolen?

1.3 Avgränsning

I denna studie har vi valt att endast fokusera på domar från HFD och RÅ och inga rättsfall från lägre instanser. Detta då HFD och dåvarande RÅ är den högsta instansen och deras rättsfall är vägledande (Svensson 2022, s. 32). Däremot ser vi till hela resonemangen i rättsfallen, alltså utlåtanden från samtliga instanser som avslutas med avgörande från HFD eller RÅ.

1.4 Begreppsförklaring och förtydliganden

I detta avsnitt kommer vi att förklara begrepp och ge förtydligande av vissa val vi har gjort i vårt skrivande. Detta för att förenkla för läsaren.

Vi har valt att använda oss av benämningen "funktionshinder" snarare än benämningar såsom "funktionsnedsättning" eller "funktionsvariation". Detta gör vi med anledningen av att det är den benämningen som finns i lagtexten och är den som främst framkommer i de textutdragen som kommer att presenteras i analysen nedan. Däremot förekommer benämningen "funktionsnedsättning" i andra forskares resonemang och där har vi valt att behålla benämningen som den är skriven i originalkällan.

Vi vill även förtydliga anledningen till att vi inte sidhänvisar i vissa av våra rättsfall. Rättsfall 1, 2 och 3 saknar sidreferenser vid textutdragen och kommer endast att hänvisas till som "rättsfall 1", "rättsfall 2" och "rättsfall 3". Detta är med anledning av att de fyra första rättsfallen är hittade på databasen InfoTorg där rättsfallen var utskrivna utan sidnummer. De två senare rättsfallen är också hittade på databasen InfoTorg men gick sedan även att hitta på domstolens hemsida (domstol.se) där det var möjligt att läsa dem i PDF-format med sidnummer. Därav kommer dessa två rättsfall att presenteras med både rättsfallets beteckning och sidnummer. Mer information om sökprocessen och databasen InfoTorg finns under metodavsnittet.

2. Tidigare forskning

Nedan presenteras den tidigare forskning som ligger till grund för uppsatsen. Vi har använt oss av Lubsearch och Google Scholar för att söka relevant forskning. Vi använde oss av sökorden: personkrets, personkretsbedömning, LSS, disability, funktionshinder, diskurs, kritisk diskursanalys och konstruktion i de båda databaserna. Den tidigare forskningen utgörs av två avhandlingar och tre vetenskapliga artiklar.

Den första avhandlingen är av Marianne Hedlund (2004) och rör de diskurser om funktionshinder som finns i LSS-lagstiftningens förarbeten. Hedlund (2004) har i sin avhandling *Shaping justice - defining the disability benefit in category in swedish social policy* undersökt hur funktionshinder kategoriseras och konstrueras i svensk socialpolitik. Det som undersöks är vilka behov och egenskaper som meriterar en person att kategoriseras som att ha ett funktionshinder och således vara berättigad särskilt stöd (Hedlund 2004, s. 5). Hedlund (2004, s. 44) har utgått från lagtext och tillhörande förarbeten. Detta har sedan analyserats utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv med hjälp av kritisk diskursanalys enligt Norman Fairclough (2004, s. 26, 45). Genom analysen framkommer tre övergripande diskurser som alla har underkategorier. De tre övergripande diskurserna är funktionshinder som rehabiliteringspotential och nedsatt arbetsförmåga; funktionshinder som ekonomisk belastning för samhället, familjen och individen; och funktionshinder som svårigheter i vardagen.

Den första diskursen - *funktionshinder som rehabiliteringspotential och nedsatt arbetsförmåga* - handlar om hur funktionshinder karaktäriseras utifrån individens förmåga eller snarare oförmåga att arbeta. Socialpolitikens mål ska vara att allokera resurser till att återfå personer i arbete och om detta inte är möjligt ses personen som permanent funktionshindrad (Hedlund 2004, s. 110). Den andra diskursen - *funktionshinder som ekonomisk belastning för samhället, familjen och individen* - rör hur funktionshinder kan ses som en ekonomisk belastning. Av den anledningen ska även sociala resurser gå till att kompensera för de ekonomiska förluster som ett funktionshinder kan innebära (Hedlund 2004, s. 119). Den tredje diskursen - *funktionshinder som svårigheter i vardagen* - gäller hur funktionshinder karaktäriseras utifrån de hinder och begränsningar en person med funktionshinder möter i sitt dagliga liv. Funktionshinder bör då behandlas genom att erbjuda stöd i personens miljö (Hedlund 2004, s. 127).

Den andra avhandlingen är av Lennart Erlandsson (2014) och handlar om hur beslutsfattning enligt LSS. I sin avhandling *Rätt, norm och tillämpning - En studie av normativa mönster vid beslut enligt LSS på tre arenor* studerar Erlandsson (2014) tre arenor som fattar beslut enligt LSS (Erlandsson 2014, s. 36). Dessa arenor är kommuner, Försäkringskassan och förvaltningsdomstolar (ibid.). Erlandsson (2014, s. 43) undersöker relationen mellan lagen och normativ praktik enligt lagen - praxis. Studiens tre forskningsfrågor rör de normer och handlingsutrymme som påverkar beslutsfattande; normernas relation till rätten; och huruvida normerna återfinns i vardera arena.

I undersökningen framkom att kommunerna använder sig av interna styrdokument vid personkretsbedömning och bedömning av rätten till insats. Kommunens handläggare använde ofta de interna styrdokument och lagen som stöd vid beslutsfattande, men använde sig sällan av praxis från HFD (Erlandsson 2014, s. 137). Försäkringskassan agerar efter interna styrdokument och normer som sträcker sig över hela landet. Försäkringskassan har även en tradition av att starta nya personkretsbedömningar i ärenden där kommunen redan har fattat beslut om att en individ tillhör personkretsen. Detta strider mot offentlighetsrättsliga principer om beslut som har positiv rättskraft och ska ligga till grund för nya beslut av även andra myndigheter. Försäkringskassan använder sig till större del än kommunerna av praxis från HFD, även om referaten därifrån är kortfattade och bristfälliga. Försäkringskassans handlingsutrymme är dessutom begränsat av deras interna styrdokument och normer, vilket hindrar dem att handlägga enligt lagstiftningens intentioner (Erlandsson 2014, s. 139–140). Gällande förvaltningsrätternas beslutsbedömningar påvisas en norm om att de enbart hänvisar till rättskällor, men hur väl detta görs varierar mellan förvaltningsdomstolarna. Ofta görs hänvisningarna till lagens intentioner, snarare än till praxis eller förarbeten. Anmärkningsvärt var även att domstolarna sällan begärde in mer underlag när utredningarna varit bristfälliga, då deras beslut enligt lagens intentioner ska göras utifrån individuella bedömningar (Erlandsson 2014, s. 141–142). Erlandsson hävdar att domare och tjänstemän nyttjar sitt handlingsutrymme olika vid beslutsfattande enligt LSS samt att de använder olika källor för att tyda rätten (Erlandsson 2014, s. 143). Erlandsson beskriver vikten av handlingsutrymme för att kunna ta hänsyn till individuella faktorer vid beslutsfattande, men att det samtidigt är av vikt att belysa skillnader i hur tjänstemän och domare nyttjar sitt handlingsutrymme. När handlingsutrymmet används på olika sätt riskerar det att tolkningen av lagen kan strida mot lagens målsättning (ibid).

Vidare framkom att de tre arenorna skiljer sig åt vid tillämpningen av LSS (Erlandsson 2014, s. 144). Gällande den första arenan, kommunerna, kan Erlandsson påvisa en målrationell normbildning med individuell karaktär, vilket innebär att kommunernas rättstillämpning präglas av interna styrdokument. Den andra arenan, Försäkringskassan, har däremot en formell normrationell normbildning i relation till LSS och interna styrdokument. Försäkringskassan har en mer övergripande tillämpning som bestäms av interna föreskrifter (Ibid.). Den tredje arenan, förvaltningsrätten, har en normbildning som är normrationell i förhållande till LSS. Förvaltningsrättens normbildning är även målrationell när domstolen framhåller målsättningen av lagen genom praxis och förarbeten. Individuella faktorer kan emellertid påverka bedömningen med hänvisning till lagens målsättning (Erlandsson 2014, s. 144).

Den första artikeln handlar om det idébygge - medvetet eller ej - som ligger bakom LSS-lagstiftningen. Kent Ehliasson, Ulf Ericsson och Anita Bengtsson-Tops (2016) undersöker i sin artikel *Support to individuals with comprehensive disabilities: Ideas in the Swedish Disability Act* de idéer, värderingar och den uppfattade verkligheten som ligger till grund för LSS-lagstiftningen (Ehliasson, Ericsson, & Bengtsson-Tops 2016, s. 234). Forskarna utgår i artikeln från att lagar präglas av fundamentala idéer och värderingar, även om de inte är medvetna. Forskarna ämnar genom studien av LSS-lagstiftningen att visa potentiella associationer mellan normer, antaganden och förväntningar gällande den sociala inkluderingen av personer med funktionshinder (Ehliasson, Ericsson, & Bengtsson-Tops 2016, s. 234–235). Studien fann att fyra kategorier av idéer och värderingar kunde identifieras: medborgarskap och rättvisa; integration och kollektivet; autonomi och individen; samt maktskifte och decentralisering (Ehliasson, Ericsson, & Bengtsson-Tops 2016, s. 237).

Den andra artikeln handlar om funktionshinder som koncept och hur det kan användas. I artikeln *How disability is conceptualized in individual discrimination complaints* undersöker Kristina Engvall (2016) hur funktionshinder konceptualiseras och hur konceptet används vid rapportering av upplevd diskriminering (Engvall 2016, s. 215). Studien utgår från 485 klagomål inlämnade till Diskrimineringsombudsmannen år 2012 som baserades på funktionshinder som grunden till diskrimineringen. Materialet genomgick en kvalitativ analys för att söka efter gemensamma mönster i individernas upplevelser (Engvall 2016, s. 217–218). Efter flera genomläsningar framkom tre teman i beskrivningen av funktionshinder: miljörelaterade hinder; medicinska diagnoser; och multifaktoriell diskrimineringsgrund (Engvall 2016, s. 219). I det första temat trycker ofta personerna med funktionshinder på att de miljörelaterade hindren

begränsar deras sociala rättigheter (ibid.). I det andra temat beskriver personerna med funktionshinder sig som att de är sin medicinska diagnos, snarare än att de har ett funktionshinder (Engvall 2016, s. 220). Forskaren lyfter att det finns vissa möjligheter med att ha vissa diagnoser. Bland annat att kunna klassas in under LSS, vilket medför vissa rättigheter. Detta lyfts hur det kan spela in i strävan att få en viss diagnos klassad som ett funktionshinder då den på så vis kan få en viss acceptans (Engvall 2016, s. 222). I andra situationer kan däremot en diagnos vara problematisk eller kränkande, där särskilt psykiatriska funktionshinder sågs som stigmatiserande och lägre rankade (Engvall 2016, s. 222–223). Gällande det tredje temat, där diskrimineringen har upplevts vara relaterad till flera diskrimineringsgrunder, har ärenden inte hanterats av diskrimineringsombudsmannen (Engvall 2016, s. 222). Vidare förs en diskussion om hur funktionshinder kan förstås både enligt en medicinsk och en social modell, och hur olika lagar rörande funktionshinder använder sig av olika förklaringsmodeller för att förstå konceptet av funktionshinder (Engvall 2016, s. 224).

Den tredje artikeln handlar om den bristande rättssäkerheten i tillämpningen av LSS-lagstiftningen. I artikeln *Att kunna "leva som andra" kritiska funktionshinderrättsliga slutsatser utifrån HFD:s rättstillämpning avseende mål om personlig assistans enligt LSS* skriven av Anders Pettersson (2022) diskuteras bristerna i rättssäkerheten och överprövningen av beslut om personlig assistans enligt LSS i HFD. Artikeln har sin utgångspunkt i funktionshinderrättslig teori för att undersöka om rättsprincipen "att kunna leva som andra" implementeras i rättspraxis inom beslut gällande personlig assistans enligt LSS (Pettersson 2022, s. 371). Analysen är baserad på hur HFD använder rättskällor i de olika målen samt ifall principen att "kunna leva som andra" tillämpas (Pettersson 2022, s. 374). I artikeln menar Pettersson att lagstiftningen och förarbetena inte verkar vara starka rättskällor enligt HFD, som främst använder sin egen praxis (Pettersson 2022, s. 391). Domstolens tolkning av lagtexten och förarbetena bortser ofta från kravet på att den enskilde ska kunna leva som andra. Till sist konstateras att den funktionshinderrättsliga utgångspunkten inte tillämpas enligt lagstiftaren intention, vilket har lett till juridiskt tveksam rättstillämpning från HFD:s sida och har därmed motiverat flera ändringar i LSS (ibid.).

3. Teori

I följande avsnitt kommer den teori som används arbetet centreras kring att presenteras. Initialt förklaras teorin bakom metoden som denna studie bygger på. Därefter förklaras teorin gällande funktionshinder.

3.1 Kritisk diskursanalys enligt Fairclough

I studien kommer vi att använda oss av en kritisk diskursanalys för att analysera materialet. Det finns olika inriktningar inom kritisk diskursanalys. Vi har valt att använda oss av Norman Faircloughs version av kritisk diskursanalys. Detta då Faircloughs inriktning på kritisk diskursanalys är den som metodologiskt sett är mest utvecklad samt har gripbara och tydliga verktyg för analys (Winther Jørgensen & Phillips 2022, s. 66). Detta teoriavsnitt kommer att börja med att presentera vad en kritisk diskursanalys är och vad som utmärker Faircloughs kritiska diskursanalys. Vi har valt att dela upp förklaringen av Faircloughs kritiska diskursanalys i två delar där hans teoretiska modell och begrepp för analysen presenteras i detta kapitel, och de tillhörande analysverktygen kommer att förklaras i avsnittet gällande metod. Först inleder vi detta avsnitt med att presentera vad en kritisk diskursanalys innebär för att sedan närmare förklara vad som utmärker Faircloughs version av kritisk diskursanalys.

Den kritiska diskursanalysen kan sägas ha fem genomgående drag (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 67). För det första förutsätter den kritiska diskursanalysen som angreppssätt att texter produceras och konsumeras utifrån diskursiva praktiker och att social ordning delvis etableras och förändras genom dessa. Vidare ämnar den kritiska diskursanalysen att förstå den språkliga diskursiva dimensionen av denna sociala praktik (ibid.). För det andra ses diskursen som både formande och formad av den sociala praktiken (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 67–68). För det tredje utgörs den kritiska diskursanalysen av en konkret textanalys av språket i sitt sociala sammanhang (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 68). För det fjärde ses diskurserna ha en ideologisk roll och att den kritiska diskursanalysen har som uppgift att synliggöra och kritisera ojämlika maktförhållanden (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 69). Slutligen är det femte draget en följd på det fjärde, alltså att kritisk diskursanalys är en del i kritiken av maktordningen och således en del i social förändring (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 70).

Michel Foucault var den som utvecklade teori och begrepp inom diskursanalys (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 19). Foucault följer den allmänna socialkonstruktivistiska idén att kunskap inte bara speglar verkligheten. Sanningen är istället en diskursiv konstruktion, där olika kunskapsregimer bestämmer vad som anses vara sant och falskt (ibid.). Fairclough bygger sedan vidare på Foucaults teori när han skapade sin egen metod för kritisk diskursanalys (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 24–25).

Kritisk diskursanalys är en metod som ifrågasätter och undersöker vilken roll språkliga uttryck spelar i att upprätthålla och reproducera ojämlika maktstrukturer i samhället. Kritisk diskursanalys syftar till att synliggöra hur diskursiva praktiker formar och påverkar sociala relationer och maktförhållanden genom att analysera språket (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 69). Fairclough, förklarar begreppet diskurs på två olika sätt. För det första, handlar diskurs om vårt språkbruk och om social praktik. För det andra, kan diskurs förklaras som ett särskilt sätt att se på världen genom exempelvis en feministiskdiskurs eller en konsumtionsdiskurs (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 72–73). Enligt Fairclough består diskurser enbart av språkliga element (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 72). I en kritisk diskursanalys så görs det en grundlig analys av texter för att förstå hur språkliga processer fungerar. Det är däremot viktigt att även analysera texten utifrån hur språket hänger ihop med samhällets strukturer. Diskursanalysen ska därför bestå av både en textanalys och en social analys för att få en enhetlig bild (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 72).

Fairclough har utvecklat en tredimensionell kritisk diskursanalys (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 72). Denna modell är ett ramverk som är lämpligt för att analysera en så kallad kommunikativ händelse, exempelvis en text eller bild, där alla tre dimensionerna tillsammans utgör en diskursanalys (ibid.). De tre dimensionerna är text, diskursiv praktik, och social praktik. Dimensionen text ser till textens egenskaper, såsom ordval och grammatik. Den diskursiva praktikens dimension avser hur texten produceras och konsumeras. Den diskursiva praktikens dimension och textens dimension samverkar, då en text inte skapas i isolering, utan är en produkt av redan existerande diskurser. Likaså konsumeras och tolkas den av textmottagaren utifrån en förförståelse av ämnet eller diskursen (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 75). Den sociala praktikens dimension utgörs av den vidare sociala verklighet som den kommunikativa händelsen sker och existerar i (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 74). I Faircloughs kritiska diskursanalys avslutas analysen med att undersöka hur de identifierade diskurserna förhåller sig till sociala praktiker (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 25). Den

diskursiva praktiken ingår i ett samspel med sociala praktiker. Den sociala praktiken fungerar däremot ihop med andra logiker, vilket innebär att den sociala praktiken behöver analyseras med hjälp av andra verktyg än verktygen som framgår i en kritisk diskursanalys (ibid.). För att kunna se vilken logik som ligger bakom en viss diskursiv praktik så behövs andra teorier som komplement (ibid.).

En diskursordning är olika diskurstyper som tillsammans används inom en social kontext. Diskurstyper består i sin tur av diskurser och genrer (Winther Jørgensen & Philips 2022, s.73). En genre är ett språkbruk som tillhör en social praktik. Exempel på olika genrer kan vara en nyhetsgenre eller en intervjugenre (Winther Jørgensen & Philips 2022, s.73).

Kritiken som finns gentemot Faircloughs kritiska diskursanalys är att gränsen mellan det diskursiva och det icke-diskursiva kan vara otydlig och att det är svårt att konkret visa hur de påverkar varandra (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 93). Det är även otydligt hur den sociala analysen ska integreras i analysen av texten (ibid.). Trots kritiken som finns riktad mot Faircloughs kritiska diskursanalys så presenterar Fairclough en av de mest utvecklade modellerna för att förstå samspelet mellan språkbruk och bredare samhällsliga praktiker (ibid.). Detta är anledningen till att vi väljer att använda oss av Faircloughs kritiska diskursanalys.

3.2 Förklaringsmodeller av funktionshinder

Funktionshinder kan förstås på flera olika sätt. I detta teoriavsnitt och i nedan följande analys kommer vi att använda oss av förklaringar utifrån en medicinsk modell och en social modell. Modellerna förklaras enligt Lindqvists (2017) uppdelning.

Enligt den *medicinska modellen* är, som namnet föreslår, funktionshindret bestämt utifrån en medicinsk definition av en skada eller sjukdom (Lindqvist 2017, s. 37). Således sätts diagnosen i centrum. Likaså blir den bakomliggande läkarkåren central som genom sin bedömning bekräftar den enskildes svårigheter (Lindqvist 2017, s. 38). Den medicinska modellen kan kopplas till sjukrollen och till rehabiliteringsrollen. Sjukrollen är en temporär roll som den enskilde kan tilldelas under en period då den är sjuk. Under denna period tas vissa krav bort från den enskilde som i utbyte måste följa den medicinska expertisens råd (Lindqvist 2018, s. 37). Rehabiliteringsrollen kan ses som en mer långvarig roll om den enskilde har ett funktionshinder eller är långtidssjuk (Lindqvist 2017, s. 38). I denna roll är den medicinska,

diagnostiska bedömningen fortsatt i fokus, men även andra expertiser ses som viktiga. I rehabiliteringsrollen förväntas den enskilde att delta i rehabiliteringsåtgärder, med målet att återgå till det "normala" igen (ibid.).

En effekt av den medicinska modellen och den medikalisering den medför är att vissa annars kulturellt accepterade funktionshinder blir objekt för den medicinska expertisens avgöranden (Lindqvist 2017, s. 38). Personerna med funktionshinder kan då riskera att hamna i skuggan av de medicinska experterna. Exempel på medikalisering av kulturellt accepterade funktionshinder kan vara personer med hörselnedsättningar, där samhället sett det ur ett kliniskt perspektiv och bedömt dem vara i behov av rehabilitering, medan döva själva kan ha anammat detta som en funktionsvariation och hittat ett annat sätt att kommunicera - teckenspråk - och således inte är i behov av rehabilitering (ibid.).

Enligt den *sociala modellen för funktionshinder* ses funktionshindret ligga i fysiska, institutionella och strukturella begränsningar (Lindqvist 2017, s. 47). Således läggs inte fokus på själva skadan eller sjukdomen, utan de barriärer samhället har skapat som finns runt om den enskilde. I denna modell belyses samhällets misslyckande med att anpassa omgivningen för att möta funktionshindrades behov, vilket drabbar dem kollektivt. På så vis möts funktionshindrade av systematisk diskriminering (ibid.). Enligt denna modell görs en skillnad mellan den sjukdom eller skada som ligger till grund för ett funktionshinder, och det som utgör själva funktionshindret. Funktionshindret menas vara den sociala nackdel som är en följd av sjukdomen eller skadan. Det är alltså den påtvingade sociala restriktionen som är i fokus för diskussionen av funktionshinder. Av samma anledning förespråkas det, enligt den sociala modellen, att benämningen funktionshinder används då det rör omgivningens barriärer (ibid.).

4. Metod

4.1 Metodologiska överväganden

Till denna studie har vi valt en kvalitativ metod. Detta för att vi ämnar tolka snarare än att kvantifiera vårt material (Bryman 2018, s. 454). Det som främst utmärker kvalitativ forskning är först och främst dess sätt att se på teori och praktik som åtskilda och därför ofta har en induktiv ansats. Med induktiv ansats menas att studien inte ämnar pröva en hypotes av forskaren utifrån en redan etablerad teori, utan att teorin istället är ett resultat av forskningsresultaten. På så vis arbetar en induktiv metod utifrån det specifika till det generella (ibid.). Detta är vad vi har gjort när vi har arbetat utifrån specifika rättsfall - våra kommunikativa händelser som vi analyserar - och arbetar oss ut till övergripande diskurser för att dra slutsatser om hur språket samverkar med rättssystemet för att konstruera funktionshinder i personkretsbedömningar enligt 1 § 3 LSS. Vidare utmärker sig kvalitativ metod i dess interpretativistiska kunskapsteoretiska synsätt, då den kvalitativa metoden betonar hur den sociala verkligheten förstås av forskningsobjektet (Bryman 2018, s. 455). Vidare har den kvalitativa metoden en konstruktionistisk ontologisk ansats, där sociala egenskaper ses som en produkt av ett socialt samspel, och alltså inte är objektiva och fasta (ibid.). Ännu en viktig aspekt av kvalitativ metod är hur utförliga beskrivningar ses som viktiga och ges gott om utrymme, då den sociala kontexten understryks som viktig och nödvändig för forskaren för att förstå forskningsobjektet (Bryman 2018, s. 479).

4.2 Tillvägagångssätt och bearbetning

Vår kodningsprocess inleddes med iterativ läsning, vilket innebär att vi båda läser igenom materialet flertalet gånger för att få en bättre förståelse för vårt material (Bryman 2018, s. 699). Vi kodade sedan materialet var för sig där vi noterade intressanta ord, begrepp och resonemang. Vi använde oss av färgkodning för att lättare kunna få en överblick över vårt material, vilket underlättade för vår analys. Olika färger stod för olika teman som vi kunde hitta i vårt material (ibid.). Efter att vi kodat vårt material var för sig, så jämförde vi vår kodning för att göra en sammanställning. Vi analyserade sedan vårt material gemensamt med hjälp av vår teori. I vår kodning använde vi oss av Faircloughs verktyg som beskrivs nedan.

4.2.1 Text

I sin tredimensionella modell för kritisk diskursanalys lägger Fairclough fram flera verktyg för att dekonstruera och analysera texten i textdimensionen. Vi har valt att endast använda oss av två begrepp för att göra analysen mer konkret och lättare att följa. Vi har valt de två begrepp som Fairclough väljer störst vikt vid, nämligen begreppen transitivitet och modalitet.

Transitivitet är ett begrepp som kan användas i en textanalys för att synliggöra underliggande maktstrukturer och ideologier (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 87). Transitivitet ser till hur handlingar och händelser framställs språkligt i texter där subjekt, verb och objekt förbinds. Dessa förbindelser - eller avsaknaden av dem - ger läsaren information om vem i texten det är som har agens, alltså har handlingskraft och således makt och ansvar. Exempelvis, i meningen "fel har begåtts" saknas ett subjekt som kan ta ansvar för det fel som har begåtts. Ett relaterat begrepp till transitivitet är begreppet nominalisering. *Nominalisering* innebär en substantivering av processen, där verbet och då även agensen nedtonas helt (ibid.). Ett exempel på nominalisering är när det i texter står "utredningen visar..." eller "enligt läkarintyget...". Således döljs handlingar och händelser genom att de görs abstrakta och upplevs som objektivt sanna.

Modalitet, i sin tur, innebär den grad till vilken textens talare instämmer med texten (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 88). Talaren kan uttrycka sig olika om textens innehåll, exempelvis genom att formulera sig i former av "det är...", "jag tycker..." eller "det kan vara...". Vilken grad av modalitet talaren väljer får olika följder för hur diskursen konstruerar både sociala relationer och kunskap (ibid.). En typ av modalitet är *sanning*, där talaren framställer ett påstående som om det vore ostridigt. En annan form är *tillåtelse*, där talaren där mottagaren tillåts ha en annan uppfattning. En tredje form är *hedge*, där talaren modererar sitt påstående med ord som "lite", "nästan" eller "kanske" (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 88).

4.2.2 Diskursiv praktik

Inom diskursiv praktik används olika verktyg för att analysera hur texten förhåller sig till redan existerande diskurser (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 75). För att analysera hur texter förhåller sig till varandra så används verktyget *intertextualitet*. Intertextualitet handlar om att texter inte existerar isolerat, utan att författaren av texten kommer att behöva använda sig av ord, begrepp och referenser som tidigare har använts. Texter hänger samman genom att de

influerar och relaterar till varandra. *Manifest intertextualitet* innebär att referensen till en annan text är väldigt uppenbar för läsaren, exempelvis genom att texten hänvisar till en annan text (ibid.). *Interdiskursivitet* förklarar hur olika diskurser vävs samman genom att de influerar varandra. Interdiskursivitet är således beskrivningen av olika diskurser i olika diskursordningar (Winther Jørgensen & Philips 2022, s. 77).

Fairclough (2014, s. 120–121) skriver om begreppet *presupposition*, vilket kan översättas till *förförståelse*. Det innebär att det krävs en förförståelse hos läsaren för att kunna förstå delar av en text. Det finns således ett antagande hos författaren att läsaren känner till och håller med om innehållet i texten (Fairclough 2014, s. 120–121). Ett begrepp som relateras till förförståelse är *negering* som innebär att ett påstående i texten antyder att en annan text hävdar motsatsen i ett polemiskt syfte. Ett exempel är att påstå att ”det är inte farligt att dricka mjölk”. Genom att negera påståendet så uppfattas det som att en annan text har påstått att det är farligt att dricka mjölk. Genom förförståelse så kan påståendet framstå som sannolikt med hjälp av negerande satser (Fairclough 2014, s. 121–122).

4.3 Urval

Vi har använt oss av databasen InfoTorg för att leta relevanta rättsfall. Vi har valt att utgå från rättsfall från det som tidigare benämndes som Regeringsrätten (RÅ) och numera Högsta förvaltningsdomstolen (HFD). Detta då de är den högsta instansen, och är vägledande och har en prejudicerande kraft (Svensson 2022, s. 32). Vi valde att begränsa oss till en databas för att få fram våra rättsfall, och valde då databasen InfoTorg. I databasen InfoTorg använde vi sökfunktionen för att söka på ordet “personkrets”. I filtreringsfunktionen valde vi “högsta förvaltningsdomstolen” under rubriken “källa”. Sedan gick vi systematiskt igenom år för år mellan åren 1994–2024. Vi valde att leta efter rättsfall från 1994 på grund av att LSS trädde i kraft år 1994. Mellan åren 1994–2024 så fick vi totalt fram 164 rättsfall. Vi valde att sortera bort icke-relevanta rättsfall som kom upp trots filtreringen. De rättsfall som sorterades bort var rättsfall relaterade till andra lagstiftningar som också använde ordet “personkrets”. Exempel på detta är rättsfall relaterade till migrationsrätt. Andra rättsfall vi valde att sortera bort var rättsfall som relaterade till LSS och nämnde ordet “personkrets”, men där det saknades ett resonemang om personkrets och det endast nämndes som “ostridigt att personen tillhörde personkretsen”. Efter att vi hade sorterat bort rättsfall som inte var relevanta för vår frågeställning så sorterades 158 rättsfall bort och kvar blev endast sex rättsfall. Vi har således använt oss av samtliga

rättsfall från RÅ och HFD som handlar om resonemang om 1 § 3 LSS. Det innebär att vi har gjort en totalundersökning till följd av att vi har analyserat allt material som finns tillgängligt och som stämmer överens med våra frågeställningar. En totalundersökning innebär att alla enheter undersöks istället för endast ett stickprov (Bryman 2018, s. 824). Rättsfallen från RÅ och HFD är en sammanställning av resonemang från de tre instanserna. I rättsfallen kan den enskildes egna utsaga finnas med samt beskrivningar från nämndens utredning. Även utlåtande från utomstående parter - såsom Socialstyrelsen och Sveriges kommuner och landsting, SKL - finns med i vissa av rättsfallen. När vi analyserar rättsfallen så utgår vi från all information som vi hittar i vårt material och inte endast RÅ och HFD:s resonemang.

I tabellen nedan presenteras de rättsfall som utgör studiens material. Sammanlagt används sex rättsfall. Det första rättsfallet, RÅ 1997 ref. 28, gäller en person med psykiskt funktionshinder som ansökt om personlig assistans. Det andra rättsfallet, RÅ 1999 ref. 54, gäller en person med grav synnedläggelse som ansökt om ledsagarservice. Det tredje rättsfallet, 2001 ref. 33, gäller en person med grav hörselnedsättning vars föräldrar ansökt om avlösarservice. Det fjärde rättsfallet, RÅ 2009 ref. 33, gäller en person med flera sjukdomar och skador som ansökt om personlig assistans. Det femte rättsfallet, HFD 2011 ref. 36, gäller en person med både grav synnedläggelse och andra fysiska sjukdomar som ansökt om ledsagarservice. Det sjätte rättsfallet, 2012 ref. 8, gäller en person med flera sjukdomar som ansökt om personlig assistans. Det sjätte rättsfallet är det rättsfall som tidigare har beskrivits vara vägledande för bedömningen av personkretsen 1 § 3 LSS sedan domen kom.

Tabell 1. Beteckning av rättsfall

Beteckning	Målnummer	Funktionshinder & insats	Avgörande
Rättsfall 1	RÅ 1997 ref. 28	Psykiskt funktionshinder, personlig assistans	Bifall 1 § 3 LSS, avslag insats
Rättsfall 2	RÅ 1999 ref. 54	Grav synnedläggelse, ledsagarservice	Avslag 1 § 3 LSS, avslag insats
Rättsfall 3	Rå 2001 ref. 33	Grav hörselnedsättning, avlösarservice	Bifall 1 § 3 LSS, bifall insats
Rättsfall 4	Rå 2009 ref. 57	Multisjuk, personlig assistans	Bifall 1 § 3 LSS, avslag insats
Rättsfall 5	HFD 2011 ref. 36	Grav synnedläggelse, fysiskt funktionshinder, ledsagarservice	Avslag 1 § 3 LSS, avslag insats

Rättsfall 6	HFD 2012 ref. 8	Multisjuk, personlig assistans	Avslag 1 § 3 LSS, avslag insats
-------------	-----------------	--------------------------------	------------------------------------

4.4 Tillförlitlighet

I Bryman (2018, s. 465) tydliggör LeCompte och Goetz begreppen validitet och reliabilitet inom kvalitativ forskning. LeCompte och Goetz använder istället begreppen: extern reliabilitet, intern reliabilitet, intern validitet och extern validitet. *Extern reliabilitet* står för i hur stor utsträckning en undersökning kan replikeras, vilket kan vara svårt inom kvalitativ forskning (Bryman 2018, s. 465; LeCompte & Goetz). Extern reliabilitet tillförsäkras genom en detaljerad beskrivning av vår metod. Vi är transparenta med vårt urval och hur vi har använt oss av Faircloughs metod av diskursanalys för att analysera vårt material. Vi beskriver på ett detaljerat sätt hur vi använder oss av både verktyg och teori för att analysera samtliga rättsfall. *Intern reliabilitet* handlar om att en grupp forskare tillsammans fastställer hur de ska tolka och analysera materialet. Detta gäller i undersökningar där flera forskare är ansvariga (ibid.). Intern reliabilitet säkerställs i denna studie genom att vi båda har kodat vårt material var för sig och sedan har vi gått igenom kodningen tillsammans för att försäkra att materialet kodas likvärdigt. Efter kodningen gick vi tillsammans igenom hur materialet ska analyseras mer djupgående med hjälp av vår teori.

Intern validitet innebär att det ska finnas enighet mellan forskarens teoretiska utgångspunkt och forskarens observationer. Intern validitet handlar om ifall forskaren faktiskt mäter det som forskaren syftar till att mäta (Bryman 2018, s. 465; LeCompte & Goetz). Den interna validiteten upprätthålls i studien genom att vi tydligt redovisar hur vi applicerar Faircloughs metod på vår diskursanalys och vilka verktyg vi använder för att analysera materialet. Vi läste även igenom rättsfallen flertalet gånger och kodningen utfördes med stor noggrannhet för att inte riskera att missa viktiga detaljer i rättsfallen. *Extern validitet* handlar om överförbarheten av en studie. Ifall resultatet går att tillämpa till en annan miljö eller kontext (Bryman 2018, s. 466; LeCompte & Goetz). En diskursanalys är beroende av sin kontext och därför är det svårt att försäkra extern validitet med diskursanalys som metod. Vi ger däremot en noggrann beskrivning av diskursens kontext för att läsaren själv ska kunna bedöma överförbarheten till en annan kontext.

4.5 Forskningsetiska överväganden

Generellt sett finns det fyra ledande etiska principer inom svensk forskning, vilka är: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Bryman 2018, s. 170–171). Vi är angelägna om att efterfölja dessa principer i så stor utsträckning som möjligt. *Informationskravet* innebär att deltagarna i studien ska få information om att deltagandet är frivilligt och att det går att avbryta sitt deltagande (Bryman 2018, s. 170). *Samtyckeskravet* innebär att deltagarna ska ge sitt samtycke innan de deltar i studien (Bryman 2018, s. 170). Vi har använt oss av rättsfall från databasen Infotorg. Dessa rättsfall finns tillgängliga för bland annat studenter vid Lunds universitet och materialet som finns på Infotorg är därmed offentliga. Domar är offentliga handlingar enligt offentlighetsprincipen i 2 kap 1 § Tryckfrihetsförordningen. På grund av att vårt material är offentliga handlingar så behöver informationskravet och samtyckeskravet inte efterföljas.

Konfidentialitetskravet innebär att alla uppgifter om deltagarna i arbetet ska hanteras med konfidentialitet (Bryman 2018, s. 170). I samtliga rättsfall så har vi anonymiserat personerna, genom att skriva "AA" istället för deras riktiga initialer. I några av rättsfallen så var namnen redan anonymiserade, medan det i andra rättsfall stod deras riktiga initialer. Vi har anonymiserats alla namn för att tillförsäkra att det inte ska gå att härleda informationen till någon särskild person. *Nyttjandekravet* tillförsäkras genom att all information som framkommit om personerna i rättsfallen har enbart av oss nyttjats för forskningsändamålet (Bryman 2018, s. 171).

4.6 Arbetsfördelning

Vi som är författare till denna uppsats har i stor utsträckning arbetat gemensamt för att skriva majoriteten av delarna i uppsatsen. Däremot har några delar delats upp och skrivits var för sig av effektivitetsskäl. Dessa delar är tidigare forskning och några delar av analysen som skrivits separat och den resterade delen har producerats gemensamt. De delar av uppsatsen som har skrivits separat har diskuterats gemensamt innan och vi har haft en kontinuerlig dialog för att säkerställa att uppsatsen är sammanhängande.

5. Analys

I denna del kommer resultaten av analyserna av samtliga rättsfall att presenteras. Vi har i materialet identifierat tre övergripande diskurser. Dessa övergripande diskurser har vi valt att benämna som: funktionshinder som ett kroppsligt problem, funktionshinder som en expertbedömning och funktionshinder som ett individuellt problem. Diskurserna kommer att presenteras med exempel tagna ur samtliga rättsfall. De textutdrag som har valts ut är valda för att de exemplifierar de övergripande diskurserna av personkretsbedömningar enligt 1 § 3 LSS, samt hur funktionshinder enligt denna personkrets konstrueras. Textutdragen kommer sedan att analyseras med hjälp av de tidigare förklarade begreppen transitivitet, modalitet och ordval. Innan detta görs kommer även en bakgrund gällande den diskursiva praktiken som texterna är producerade och konsumerade i att göras. Vi går även igenom hur vi förhåller oss till den sociala praktiken. Noterbart är att diskurserna inte är närvarande alternativt lika tydliga i alla rättsfall och varje rättsfall kommer således inte att redovisas i samtliga diskurser.

5.1 Diskursiv praktik

Ett rättsfall kan ses som en typ av genre, utifrån att rättsfall använder ett särskilt juridiskt språkbruk med juridiska begrepp inom en social praktik. Ett rättsfall produceras genom att det är en sammanställning av olika texter. Dessa texter kommer exempelvis från lägre instanser, hänvisning till lagtext, förarbeten och praxis. Det innebär att texterna även har olika författare. Ett rättsfall är ett exempel på intertextualitet, eftersom det är olika texter som vävs samman. Referensen till andra texter kan vara mer eller mindre uppenbar. När referensen blir tydlig för läsaren så kallas det för manifest intertextualitet. I rättsfallen som vi har valt finns det flertalet exempel på manifest intertextualitet. Det vanligaste exemplet är när rättsfallet hänvisar till lagtext, förarbeten eller praxis genom att tydligt referera till den andra källan. Det kan exempelvis se ut så här: ”I RÅ 2001 ref. 33 anges att...”. Det finns även ett antal exempel från rättsfallen när referensen till en annan text inte är lika uppenbar för läsaren. Ett vanligt exempel på detta är när exempelvis HFD resonerar utifrån rekvisiten i 1 § 3 LSS, utan att hänvisa till lagtexten. Det krävs därmed en förförståelse utifrån att läsaren ska vara väl insatt i rekvisiten i 1 § 3 i LSS för att följa i resonemangen i vissa delar av rättsfallen. Ett annat exempel på intertextualitet är när rätten hänvisar till praxis eller förarbeten, utan att vidare hänvisa till vilken praxis eller förarbeten de syftar på. Det kan exempelvis se ut så här: ”av rättspraxis framgår att...”.

Rättsfall är en typ av text som används inom rättsliga och juridiska diskurser. Alla rättsfall som vi analyserar består som tidigare nämnts av delar från lägre instanser, lagtext, referenser till praxis och förarbeten. Dessa texttyper ingår i kategorin som juridiska texter. Rättsfall kan däremot även bestå av andra texter som exempelvis läkarintyg, andra expertisutlåtanden, utdrag från nämndens utredning och den enskildes egna utsaga. Dessa texter ses inte som enskilt juridiska, men tillsammans med andra juridiska texter så utgör de ett rättsfall inom en juridisk diskurs. Detta tyder på interdiskursivitet, eftersom olika diskurser vävs samman. Rättsfall från HFD och RÅ kan konsumeras av människor med olika bakgrund och inte enbart av jurister, samt i olika syften. Rättsfallen är prejudicerande och används exempelvis inom offentlig förvaltning för att vägleda hur yrkesverksamma, såsom handläggare inom både Försäkringskassan och kommunen, ska fatta sina beslut. Rättsfallen kan även konsumeras av den enskilde som har överklagat sitt beslut och vill se hur rätten motiverar ett bifall eller avslag.

I denna studie har vi enbart kunnat analysera diskurserna som finns i våra valda rättsfall och har därför inte kunnat analysera vidare diskursernas konsekvenser i förhållande till den sociala praktiken. Vi har därmed valt att inte analysera vårt material utifrån den sociala praktiken, utan vi analyserar enbart texten och den diskursiva praktiken.

5.2 Funktionshinder som ett kroppsligt problem

Bedömningarna i rättsfallen tenderar att centrera kring den enskildes skada eller sjukdom och dess konsekvenser. I rättsfallen ges ett stort utrymme till förklaringar av skadan eller sjukdomen och hur detta påverkar den enskilde. Många av dessa förklaringar fokuserar på de medicinska beskrivningarna av den enskildes problematik, och lite eller inget utrymme ges till sociala hinder för personerna med funktionshindret. Detta går emot det som sägs om personkretsbedömning enligt 1 § 3 LSS i propositionen till lagen. I propositionen stadgas att: “en bedömning av en persons behov av stöd eller service måste alltid ske utifrån en sammanvägning av medicinska, sociala och psykologiska faktorer” (prop. 1992/93:159 s. 55 och 168 f.). Detta fokus på den kroppsliga dimensionen av funktionshinder kan ses i följande textutdrag från rättsfall 1 gällande en person med psykiska funktionshinder:

Sjukdomen tillhör de s.k. psykoserna, ett tillstånd som ger bristande kontakt med vardagslivet och verkligheten. [...] Ett svårt restillstånd av den aktiva sjukdomsprocessen är hans hjärnskador. Dessa skador är av varaktig natur och

ytterst funktionsnedsättande i den dagliga livsföringen. Han har funktioner i händer, armar och ben. Hela kroppen är duglig i fysisk mening. Han saknar dock oftast den psykiska förmågan till att relevant utnyttja funktionerna. Detta förhållande hindrar honom och omöjliggör oftast sådant som exempelvis att äta, sova och utföra kroppsvård. [...] (rättsfall 1).

Flertalet gånger i rättsfallet understryks personens kroppsliga förmåga. Detta med uttryck och ordval som “Dessa skador är av varaktig natur och ytterst funktionsnedsättande”, “Han har funktioner i händer, armar och ben” och “Hela kroppen är duglig i fysisk mening”. Han beskrivs ha fungerande ben och armar med full funktion, men saknar den aktiveringsförmåga som behövs för att använda funktionerna. Detta är något som RÅ tar med i sin avslutande bedömning: “Utredningen i målet ger [...] vid handen att AA själv kan tillgodose sina grundläggande behov och att den hjälp som behövs i sammanhanget avser att aktivera honom.” På så vis görs en skillnad mellan den kroppsliga funktionen av funktionshindret och förmågan att tillgodose sig funktionen. Således blir konsekvensen av funktionshindret densamma, men behovet bedöms olika då RÅs fokus läggs på det kroppsliga. Vidare på en textnivå framkommer av textutdraget att RÅs bedömning framstår som naturlig då utredningen i fallet hänvisas till som en objektiv sanning. Detta är ett tecken på nominalisering.

I rättsfall 2, gällande en 81-årig man med en grav synnedsättning, diskuteras konsekvenserna av hans skada. Det görs tydligt att mannen har ett stort och varaktigt funktionshinder enligt lagstiftningens intentioner. Detta ser vi i följande citat:

[Utredningen] behandlade dessa tre kriterier var för sig. Som exempel på stora funktionshinder (det första kriteriet) nämndes bl.a. grava syn- och hörselskador. [...] AA är gravt synskadad sedan 1960-talet. Han har alltså ett sådant stort och varaktigt funktionshinder som avses i 1 § 3 LSS (rättsfall 2).

Däremot följer en diskussion om de konsekvenser som funktionshindret får för mannen. Mannen får sociala konsekvenser från sin grava synnedsättning, exempelvis i form av att inte kunna ta sig till okända platser, läsa eller kommunicera skriftligt, stort dagligt beroende av hjälpmedel och hjälp från andra personer. Mannen själv uppgav även att han inte kunde utbilda sig, arbeta eller delta i någon fritidssysselsättning. Således framförs inte några svårigheter kopplat till mannens kroppsliga behov, såsom en oförmåga att röra sig, äta eller på annat sätt

sköta sin personliga omvårdnad. Fokuset ligger istället på de sociala konsekvenserna av funktionshindret som mannen menar påverkar honom i hans dagliga liv. Detta resulterar i följande utlåtande från RÅ: "Enligt Regeringsrättens mening visar utredningen i målet inte att AA:s synskada förorsakar sådana betydande svårigheter i hans dagliga livsföring som förutsätts för att han skall höra till personkretsen för LSS." I en textnära analys är denna mening intressant gällande begreppet transitivitet. Genom formuleringen "Enligt Regeringsrättens mening visar utredningen..." omvandlas den bedömning som en sakkunnig gör i utredningen till ett substantiv. Det ger en upplevelse av objektiv sanning, där den som gör bedömningen saknar agens. Formuleringen "Enligt Regeringsrättens mening..." kan även ses utifrån begreppet modalitet. Den grad av modalitet som formuleringen ger uttryck för är tillåtande, vilket medför att de tar ett visst avstånd till bedömningen och uttrycker det som en åsikt och inte ett klart faktum. Sammantaget är bedömningen i underlaget en objektiv sanning, medan RÅ uttrycker en åsikt baserat på en annans bedömning.

I rättsfall 3 gör RÅ en markering mot socialnämnden som gjort en första bedömning i fallet. Rättsfall 3 rör en 3-årig (vid tiden för RÅ:s bedömning en 4-årig) flicka med grav hörselnedsättning. Socialnämnden hade gjort bedömningen att flickan inte omfattas av personkrets 1 § 3 LSS då hon gick i en anpassad förskola där hon hade tillgång till teckenspråkskunnig personal. Med anledning av denna tillrättalagda miljö ansåg socialnämnden att hon inte längre hade ett funktionshinder. På så vis kan sägas att socialnämnden hade baserat personkretsbedömning enligt 1 § 3 LSS utifrån de sociala konsekvenser funktionshindret fick för den enskilde och där funktionshindret beskrevs utifrån miljöns anpassning eller oanpassning. Detta ses i följande citat: "I förevarande mål gör socialnämnden bedömningen att AA ej är funktionshindrad i en tillrättalagd miljö där man kommunicerar med tecken och att hon inte tillhör LSS personkrets". Detta markerade RÅ mot. De menar på att svårigheter som minskas vid en tillrättalagd miljö inte kan tas i hänsyn till vid personkretsbedömning. RÅ vidareutvecklar enligt nedan:

Vad först beträffar socialnämndens inställning att döva barn inte är funktionshindrade i en tillrättalagd miljö konstaterar Regeringsrätten att det vid bedömningen av om en person ingår i den personkrets som omfattas av LSS inte finns någon grund för att bortse från sådana svårigheter som i viss utsträckning kan elimineras genom att det allmänna vidtar särskilda åtgärder i detta syfte (rättsfall 3).

IRÅ:s formulering “konstaterar Regeringsrätten att det vid bedömningen av om en person ingår i den personkrets som omfattas av LSS inte finns någon grund för att bortse från sådana svårigheter som i viss utsträckning kan elimineras genom att det allmänna vidtar särskilda åtgärder i detta syfte” framkommer en hög modalitet. Ordet “konstaterar” är ett starkt verb som uttrycker att RÅ förmedlar detta som ett faktum snarare än en uppfattning eller åsikt. Även formuleringen “inte finns någon grund” stärker säkerheten i RÅ:s utsaga. Sammantaget framför RÅ deras bedömning som ett definitivt faktum utan undantag. Således görs det tydligt att det är personen, dess skada eller sjukdom och dess konsekvenser som står i fokus för personkretsbedömningen, och att den enskildes miljö och hur miljön påverkar den inte får tas i beaktning. Snarare är detta något som enligt RÅ ska beaktas i nästa steg i utredningen, nämligen bedömningen av rätten till insats, då de skriver: “En annan sak är att sådana åtgärder kan få betydelse när man bedömer rätten till insatser enligt 9 § och då särskilt frågan om den funktionshindrades behov tillgodoses på annat sätt.”

Rättsfall 6 rör en multisyjuk kvinna som är stomiopererad, har haft flera blodproppar i hjärnan med följden att hon nu har nedsatt kognitiv förmåga och stelhet i kroppen. Hon förklaras även ha diabetes, kraftigt försämrat närminne och enklare afasi. I rättsfallet görs det klart att bedömningar av personkrets alltid ska vara en sammanvägning av medicinska, sociala och psykologiska faktorer. Vidare förklarar HFD att: “För människor med flera funktionshinder måste den samlade effekten bedömas. Små men flera funktionshinder kan i samverkan verka multiplicerande (Rättsfall 6, s. 4)”. Då kvinnan i detta rättsfall är multisyjuk med flera funktionshinder bör rätten göra just en sammanvägning av både de medicinska, sociala och psykologiska faktorerna samt en beräkning av den multiplicerande effekten av flera funktionshinder. Detta är ett resonemang som saknas. Rätten gör endast en hänvisning på s. 5 till det tidigare nämnda rättsfall 2 - RÅ 1999 ref. 54 - gällande den 81-årige mannen med grav synnedsättning. Med hänvisningen till detta rättsfall görs kopplingen att den mannen inte hade bedömts ha betydande svårigheter av sitt enskilda funktionshinder och därmed inte bedömdes tillhöra personkretsen 1 § 3 LSS. Med detta som bakgrund gör HFD bedömningen att AA i detta rättsfall inte har varken stora funktionshinder eller förorsakas betydande svårigheter i hennes livsföring, och tillhör därmed inte personkrets 1 § 3 LSS. Denna kontraindikation från HFD är intressant. Då HFD uttalar sig med hög modalitet i formuleringen “För människor med flera funktionshinder måste den samlade effekten bedömas.” Verbet “måste” är ett modalverb som stärker säkerheten i utsagan. Detta blir slående då HFD i rättsfallet inte verkar göra en

sammanvägning av det som kan vara multiplicerande funktionshinder. Det faktum att AA:s funktionshinder kan ha en multiplicerande effekt kan vara rimligt då personen i fråga bland annat har diabetes i kombination med kognitiv svikt och nedsatt rörelseförmåga. Detta blir en kontradiktion och får rättsfallet att framstå som språkligt ologiskt. Således syns det inte att HFD följer sin egen uppmaning om att göra en sammanvägning av medicinska, sociala och psykologiska faktorer, samt ser till den multiplicerande effekten av flera funktionshinder.

Genomgående i rättsfallen finns en tendens att förklara personen med funktionshinder som funktionshindrad utifrån sin kroppsliga förmåga och oförmåga. Det finns även en påtaglig avsaknad av resonemang kring de sociala anledningarna och konsekvenserna av funktionshinder. I de rättsfall där sociala konsekvenser av funktionshindret ges utrymme finns en tendens att de inte bidrar i särskilt stor utsträckning till rättens avgörande. De miljöbaserade anledningarna som kan föranleda ett funktionshinder - alltså hur den sociala modellen förklarar funktionshinder - saknas helt. Detta blir särskilt tydligt i rättsfall 3 där RÅ ger en tydlig uppmaning till nedre instanser och nämnder där de klarlägger att miljön inte kan anses förorsaka ett funktionshinder enligt 1 § 3 LSS. Snarare görs klart att funktionshinder är kopplat till personen själv. Vi kan på så vis se att den medicinska förklaringsmodellen starkt influerar hur personkretsen 1 § 3 LSS bedöms i rättsfallen. För att bedömas ingå i personkretsen 1 § 3 LSS av RÅ och HFD behöver personen vara tillräckligt kroppsligt funktionshindrad. Detta står i strid med hur lagstiftningens proposition förklarade hur personkretsen 1 § 3 LSS skulle skilja sig gentemot personkrets 1 § 1 och 1 § 2 LSS i både dess rekvisit och dess bedömningsgrund. De två första personkretsarna var menade till att ha en medicinsk bedömningsgrund och dit personer med särskilda diagnoser skulle tillhöra. Den tredje personkretsen var tänkt att bedömas utifrån det totala behovet av stöd och service och inte utifrån en medicinsk grund. Det som däremot framkommer utifrån rättsfallen är att det råder en juridisk diskurs där denna intention i lagen inte blivit en verklighet, utan personkretsen 1 § 3 LSS präglas trots allt av medicinska kriterier.

Gällande interdiskursivitet i rättsfallen märks hur juridiska diskurser, medicinska diskurser och sociala diskurser sammanvävs. Den juridiska diskursen gör sig synlig genom de rättsliga begreppen och argument som finns, exempelvis begrepp som "förarbeten", "praxis" och hänvisning till instanser. Den medicinska diskursen uppenbarar sig genom medicinska begrepp som "läkarintyg", diverse diagnoser och medicinska förklaringar av sagda diagnoser och funktionshinder. Den sociala diskursen framgår i de resonemang som förs om de sociala

svårigheterna och begränsningarna som kan vara följden av ett funktionshinder. Dessa vävs samman för att underbygga och legitimera rättens bedömningar och den övergripande rådande diskursen. Denna övergripande diskurs, märker vi, präglas främst av den underliggande medicinska diskursen då den kroppsliga dimensionen av funktionshindret ges stor vikt.

Inom diskursen *funktionshinder som ett kroppsligt problem* finns det ett rättsfall som sticker ut inom denna diskurs genom att funktionshindret talas om som en avvikande form av funktionshinder. Det gäller rättsfall 1 vilket rör en person med ett psykiskt funktionshinder. Personen har diagnosen schizofreni. Utöver diagnosen schizofreni har personen även en hjärnskada och hörselnedsättning.

Det intressanta i rättsfallet ligger inte i huruvida personen i fråga tillhör personkretsen eller inte - det är varje instans, socialnämnden och Socialstyrelsen överens om - utan hur det resoneras kring ställningen av psykiska funktionshinder i personkretsbedömningar och hur dessa "annorlunda" funktionshinder kan tolkas in i personkretsen 1 § 3 LSS. I rättsfallet uttrycks föreställningar om hur psykiska funktionshinder avviker från övriga funktionshinder. Nedanstående citat kommer från rättsfall 1 och är ett exempel på hur psykiska funktionshinder av rätten konstrueras som annorlunda från andra funktionshinder.

I Socialstyrelsens allmänna råd 1994:1 (s. 32) redovisas att behoven hos psykiskt långtidssjuka i många fall är annorlunda än för andra grupper med funktionshinder, men att de ändå har behov som kan karakteriseras som omfattande. Många i denna grupp har utpräglade svårigheter att samspela socialt och kommunicera med andra människor och är därför isolerade från andra (rättsfall 1).

På textnivå kan vi se att detta rättsfall konstruerar det psykiska funktionshindret som annorlunda än andra funktionshinder genom dess ordval. I texten beskriver rätten personen med psykiskt funktionshinder med starka, värdeladdade ord. Exempel på detta är formuleringar som "han lider av schizofreni", "hans sociala isolering är total", "för att åtminstone åtnjuta basal livskvalité", och "fortleva i ett mindre torftigt liv". Psykiska funktionshinder omtalas i termer av ett stort personligt lidande. Det är tunga formuleringar som kan skapa en känsla av hopplöshet, vilken inte framkommer lika tydligt i rättsfall rörande andra funktionshinder.

Även det psykiska funktionshindret omtalas i relation till lagstiftningen med annorlunda ordval än övriga funktionshinder. Detta ser vi i meningar som “även *psykiskt störda* bör kunna ingå i lagens personkrets” och “att *störningen* är stor och varaktig”. Ordvalen “störda” och “störning” återfinns inte i övriga rättsfall, utan är endast med och konstruerar det annorlunda, avvikande psykiska funktionshindret.

5.3 Funktionshinder som en expertbedömning

Genomgående i alla rättsfall framförs utlåtanden från professionella och dessa utlåtanden blir viktiga för bedömningen av personkrets 1 § 3 LSS. Dessa professionella utgörs av bland annat sakkunniga i form av kuratorer, handläggare och läkare. I rättsfallen sätts den enskildes beskrivning av deras svårigheter och besvär i skymundan för den sakkunniges beskrivning av funktionshindret och dess konsekvenser.

Anmärkningsvärt är ordval vid beskrivning av den enskildes svårigheter och besvär. Frekvent förekommande i rättsfallen är ett medicinskt språk för att förklara den enskildes situation. I rättsfall 1 beskrivs personen ha “schizofreni och hade dessutom en hjärnskada samt hörselnedsättning. Sjukdomen gick i skov och yttrade sig bl.a. i hörselhallucinos, vanföreställningar och dålig realitetsanpassning” (rättsfall 1). Ordval som “hörselhallucinos”, “vanföreställningar” och “dålig realitetsanpassning” sticker ut från vardagsspråk och ger en medicinsk beskrivning av personen och dess psykiska funktionshinder. I rättsfall 6 finns följande formulering:

Av såväl CCs ADL-bedömning som DDs intyg framgår att AA till följd av sina funktionshinder har ett dagligen återkommande behov av särskilt stöd. Stödet behöver AA för att klara vardagsfunktioner som andra kan klara på egen hand såsom att sköta stomi, hygien samt av- och påklädning på nedre delen av kroppen (rättsfall 6, s. 3).

Ovanstående meningar från båda rättsfallen är exempel på hur sakkunnigas beskrivningar av den enskildes funktionshinder går före den enskildes egen upplevelse av sina svårigheter. Vidare visar även textutdraget från rättsfall 6 på hur nominalisering kan användas i rättsfallen. Genom att omnämna bedömningen och intyget i första hand läggs fokuset på resultatet av bedömningen och åtgärderna, snarare än att fokusera på vem som gör bedömningen. De

sakkunniga som har utfört bedömningen omnämns inte som subjekt och således bortses dem som agenter i handlingen. Detta trots att deras bedömning kan ha stor betydelse för rättsfallen. Liknande nominaliseringar sker även i rättsfall 4 där följande mening framkommer: "I det av AA ingivna läkarintyget anförs bl.a. följande beträffande hans hjälpbehov" (rättsfall 4). I detta citat utelämnas läkaren som agent och handlingen att läkaren utfärdar ett läkarintyg blir istället ett substantiv.

I rättsfall 6 beskrivs funktionshindret genom att enbart hänvisa till utredningen. Det förekommer varken något stycke eller mening i rättsfall 6 där AA själv berättar om sitt funktionshinder, utan hennes funktionshinder framkommer bara ur utredningen. Textutdraget nedan kommer från rättsfall 6.

Av utredningen i målet framgår bl.a. följande. AA är stomiopererad och har diabetes. Hon har drabbats av blodpropp i hjärnan vid ett par tillfällen vilket medfört att hennes kognitiva förmåga är nedsatt – kraftigt försämrat närminne och enklare afasi – samt att hon är stel i kroppen (rättsfall 6, s. 2).

Textutdraget inleds med "av utredningen framgår", vilket är ett exempel på nominalisering. Verbet "att utreda" blir "utredningen". Detta reducerar agenternas synlighet, utifrån att det inte framgår vem eller vilka som har utfört utredningen. Detta leder till att processen framstår som mer objektiv snarare än en aktiv handling. I meningen efter så framgår det att "AA är stomiopererad och har diabetes". Beskrivningen skapar en statisk bild av AA där AA karakteriseras av sina sjukdomar. AAs funktionshinder hade istället kunnat beskrivas med "att AA har genomgått en stomioperation" och "AA lider av diabetes". I den sista raden så framgår det att AA har "enklare afasi". Det är otydligt vem som påstår att AAs afasi är av den enklare graden och det framgår inte ifall AA delar upplevelsen om att hennes afasi är "enkel".

Den vanligaste formen av nominalisering i samtliga rättsfall är formuleringar i form av "i utredningen framgår...". Ett textutdrag som exemplifierar detta är "Av utredningen framgår att AA på grund av varaktig synnedsättning är i behov av hjälp för att klara av många av de rutiner som är en del av vardagen (rättsfall 5, s. 3)." I denna formulering undångöms de sakkunnigas agens då verbet "framgår" utgår från objektet "utredning". Detta får utredningens innehåll - alltså de sakkunnigas bedömning - att framstå som en objektiv sanning.

Rättsfall 2 och 3 skiljer sig från övriga rättsfall utifrån att det framkommer en tydligare aktiv röst. Det läggs mer fokus på de funktionshindrades egna utsaga. "Expertbedömningar" framgår ändå i de båda rättsfallen, men det läggs mer fokus på den funktionshindrades egna berättelse. Textutdraget nedan kommer från rättsfall 2.

Till stöd härför uppgav han bl.a. följande. Han var gravt synskadad och saknade helt syn. Som gravt synskadad kunde man inte förflytta sig på okända platser, ta emot skriftlig information, skriftligen kommunicera med omvärlden, utbilda sig, utöva någon fritidssysselsättning eller sköta ett arbete. Man var dagligen mycket beroende av att använda hjälpmedel av flera olika slag (rättsfall 2).

I detta textutdrag så är det tydligt att det är AA själv som ger en beskrivning av sitt funktionshinder. Den andra meningen inleds med "Som gravt synskadad kunde man inte förflytta sig...". Det är anmärkningsvärt att hela stycket är formulerat med "man" istället för "han". I övriga rättsfall så beskrivs funktionshindren alltid utifrån "han" eller "hon". Genom att skriva "man" så distanseras AA från sitt funktionshinder, utifrån att hans behov beskrivs snarare som generella och som något som alla med synnedsättning upplever än något han upplever. Det är emellertid oklart om det är AA själv som har formulerat sig ordagrant som det står i textutdraget ovan eller om hans utsaga har omformulerats i produktionen av denna kommunikativa händelse.

Nästa textutdrag kommer från rättsfall 3 och är ett exempel på när den funktionshindrades egna beskrivning framkommer tydligt.

Det kan inte vara rimligt att de skall betala nära 10 000 kr om året i hemtjänst för att få möjlighet att lära sig ett nytt språk. [...] Alla andra föräldrar på teckenspråkskursen hade utan problem beviljats insats enligt LSS. Vem som helst kan heller inte passa AA, eftersom personen i fråga inte kan kommunicera med henne (rättsfall 3).

I detta textutdrag framkommer AAs föräldrar med en aktiv röst genom att de motiverar varför de ska få rätt till avlösning i hemmet för att de ska kunna gå på teckenspråkskurs. Textutdraget inleds med "Det kan inte vara rimligt att de skall betala nära 10 000 kr om året i hemtjänst...". Denna mening kan ses som en negering, utifrån att föräldrarna motsäger ett hypotetiskt

påstående om att någon har påstått att det är rimligt att de ska betala 10 000 kr om året i hemtjänst. Det står ingenstans i rättsfallet att någon påstår att föräldrarna förväntas betala denna summa pengar. Föräldrarna markerar en oenighet genom denna negering. Den sista meningen i textutdraget anger att: "Vem som helst kan heller inte passa AA.". Detta kan också ses som ett exempel på negering utifrån att föräldrarna påstår att någon har sagt att "vem som helst ska kunna passa AA". Föräldrarna använder verktyget negering för att uttrycka sin protest.

5.4 Funktionshinder som ett individuellt problem

I bedömningen av personkrets 1 § 3 LSS finns det i rättsfallen en tendens att bedömningarna av funktionshinder enbart är individuella bedömningar av svårigheten. Generellt i rättsfallen tas det ingen beaktning till andra omständigheter som påverkar funktionshindret i sig eller den fulla effekten av funktionshindret. Således tillåts inte bedömningen av personkrets 1 § 3 LSS att se funktionshindret i sin fulla kontext. Ur nedanstående textutdrag från rättsfall 2 exemplifieras detta:

AA bor tillsammans med [sin partner], som också är gravt synskadad och samtidigt har ansökt om ledsagarservice för sin del. [...] Paret klarar av att gå ut i närheten av sin bostad, där de bott i över trettio år. De behöver hjälp när de skall gå längre bort, handla kläder o.d. De klarar skötseln av hemmet själva och AA kan handla i närmaste livsmedelsaffär (rättsfall 2).

I textutdraget beskrivs personen tillsammans med sin partner som även hon har en grav synnedsättning. I rättsfallet framgår att deras funktionshinder tillsammans utgör en problematik. De svårigheter som mannen beskrivs ha i rättsfallet hade medierats av att ha en partner utan synnedsättning. Då hans partner också har en grav synnedsättning påverkar de varandra. I rättsfallet för RÅ ett resonemang om de båda som ett par, vilket syns i textutdraget ovan i hur meningarna börjar med formuleringar som "paret klarar...", "de behöver..." och "de klarar...". Däremot finns inte detta med som en del av den slutgiltiga bedömningen där mannen inte bedöms ha betydande svårigheter i sin dagliga livsföring. Således bedöms mannens funktionshinder som ett individuellt problem, trots att rätten beskriver honom i sin sociala kontext med en partner som också har synnedsättning.

I rättsfall 5, gällande en mamma med synnedsättning som gör anspråk på att hennes föräldraskap, som påverkas av hennes funktionshinder, ska ingå i personkretsbedömningen, finns följande textutdrag:

I andra hand ska hon anses tillhöra personkretsen i 1 § 3 LSS när uppgifterna i hushållet i egenskap av förälder räknas med i bedömningen. Hennes son är en del av hushållet. Det ligger i hennes föräldraansvar att t.ex. laga extra mat, städa efter sin son och utföra andra hushållssysslor som en förälder behöver utföra. Hon är ensamstående och behöver ensam sörja för sin sons välbefinnande och sköta hela hushållet. Vidare bör hennes sons bästa påverka personkretsbedömningen så att hans behov också beaktas (rättsfall 5, s. 2).

HFD svarar på detta med följande:

Dessa propositionsuttalanden [rörande att ett barns behov inte anses ingå i en personlig assistens uppgifter] får anses utvisa att de insatser som ges enligt LSS i princip endast är avsedda att tillgodose sådana behov som kan hänföras till den funktionshindrades egen person. Ännu mindre bör då andra behov än den funktionshindrades egna kunna komma i beaktande vid prövningen av om han eller hon alls hör till lagens personkrets (rättsfall 5, s. 4).

Detta textutdrag beskriver att personkretsbedömningen enligt 1 § 3 LSS enbart bör baseras på den enskildes behov. Omständigheten att AA är en ensamstående mamma ska således inte påverka bedömningen av personkrets 1 § 3 LSS. Enligt detta resonemang så tar HFD ingen hänsyn till personens kontext och att det kan finnas omständigheter som kan försvåra funktionshindret. Funktionshindret bedöms därmed utifrån att det är ett individuellt problem. I en textnära analys så går det att finna två modalverb i textutdraget. Den första meningen inleds med "Dessa propositionsuttalanden får anses utvisa". I meningen indikerar modal verbet "får" en viss grad av tillåtelse eller godkännande, medan "anses" visar på en bedömning eller uppfattning. Tillsammans skapar orden en modalitet som betonar att något betraktas som tillåtet eller acceptabelt. Meningen efter inleds med "ännu mindre bör", där ordet "bör" är ännu ett exempel på modalverb. Modal verbet får meningen att uppfattas som en tydlig rekommendation snarare än ett krav.

Rättsfall 4 gäller AA som efter en hjärninfarkt drabbades av en totalförlamning av vänster arm och ben. AA har uppmärksamhetssvårigheter som påverkar hans vardag. Detta rättsfall är något avvikande från resterande rättsfall då RÅ ser till AAs funktionshinder i en social kontext. Däremot är det inte till AAs fördel, utan i rättens mening talar det emot att AA har ett omfattande funktionshinder. I rättsfallet förklaras att AA trots sin funktionshinder klarar att arbeta cirka 30 timmar i veckan. Detta kommenterar RÅ i nedanstående textutdrag:

Även den omständigheten att han förmår arbeta som forskare i snitt 30 timmar i veckan talar mot att hans behov av kvalificerad hjälp i de angivna situationerna skulle vara av mer än marginell omfattning. Regeringsrätten finner mot den angivna bakgrunden att AAs behov av hjälp för att tillgodose sina grundläggande behov inte kan anses vara av den karaktär och omfattning som förutsätts för rätt till personlig assistans (rättsfall 4, s. 12).

Med hjälp av interdiskursivitet framkommer något intressant. Rättsfallet präglas inte bara av en juridisk och medicinsk diskurs, utan den sociala diskursen gör sig synlig genom att mannens sociala kontext diskuteras. Den sociala diskursen ser till de normer som rör vad som kan anses normalt och inte normalt för en man med funktionshinder att göra, exempelvis huruvida det är normalt eller onormalt att arbeta i den omfattningen han gör. Den medicinska diskursen - i likhet med den medicinska modellen - ser främst till mannens begränsningar, och om han kan arbeta i denna omfattning inte möjligen kan vara så pass funktionshindrad. Den juridiska diskursen gör en sammanvägning och ger rätten en legitimitet i dess bedömning av mannens förmågor och oförmågor.

6. Avslutande diskussion

Denna studie har undersökt de diskurser om funktionshinder som finns i personkretsbedömningar enligt 1 § 3 LSS. Således har konstruktioner av personkretsbedömningar enligt 1 § 3 LSS som framkommer i RÅ och HFD undersökts. Intresset har legat i hur rättssystemet samverkar med språket för att konstruera dessa personkretsbedömningar, och således även konstruerar dem funktionshinder de behandlar. Detta gjordes genom en kritisk diskursanalys enligt Fairclough. Den kritiska diskursanalysen baserades på samtliga sex rättsfall från RÅ och HFD som kommit sedan lagen trädde i kraft. Studien gjordes med följande frågeställning:

1. Vilka diskurser om funktionshinder finns i personkretsbedömningar 1 § 3 LSS i rättsfallen från Regeringsrätten och Högsta förvaltningsdomstolen?

I de rättsfallen som undersökts hittade vi tre övergripande diskurser. Dessa valde vi att benämna som *funktionshinder som ett kroppsligt problem*, *funktionshinder som expertbedömning* och *funktionshinder som ett individuellt problem*. För att djupare förstå dessa tre diskurser använde vi olika förklaringsmodeller av funktionshinder. Dessa förklaringsmodeller var den medicinska modellen och den sociala modellen. Noterbart är att denna uppdelning är enligt Lindqvist (2017).

Den första diskursen - funktionshinder som ett kroppsligt problem - beskriver hur fokus i personkretsbedömningar 1 § 3 LSS läggs på skadan, sjukdomen och de kroppsliga konsekvenserna av personens funktionshinder. Det tas lite eller ingen hänsyn till sociala konsekvenser eller sociala hinder i personens kontext när funktionshindret ska bedömas. Den andra diskursen - funktionshinder som expertbedömning - synliggör det fokus som läggs på sakkunnigas beskrivningar av funktionshinder i personkretsbedömningar 1 § 3 LSS. Diskursen rymmer även hur den enskildes beskrivning av sitt funktionshinder nedtonas. Den tredje diskursen - funktionshinder som ett individuellt problem - beskriver hur funktionshinder ses som ett isolerat problem som är bundet till individen genom att det inte tas någon beaktning till andra omständigheter som påverkar funktionshindret.

Gällande hur funktionshinder i personkretsbedömningar 1 § 3 LSS konstrueras, fann vi att den medicinska förklaringsmodellen var dominerande. Detta kan vi se genom att det i

personkretsbedömningar 1 § 3 LSS läggs störst fokus på medicinska förklaringar av funktionshindret - alltså att skadan eller sjukdomen sätts i centrum. Det är funktionshindret som är en del av personen, och att hindren i den sociala miljön inte utgör en del av funktionshindret. Detta är inte enlighet med propositionen och hur personkrets 1 § 3 LSS var menad att utgå från. Personkrets 1 § 3 LSS var tänkt att se till det totala omfattande behovet, snarare än medicinska förklaringar till funktionshindret. Detta är inte i linje med hur den medicinska modellen verkar ligga till grund för hur funktionshindret konstrueras i personkretsbedömningar 1 § 3 LSS. Vidare kan den medicinska förklaringsmodellen ses i diskurs två genom att det är expertutlåtanden som har störst tyngd. På så vis är den medicinska förklaringsmodellen närvarande och vägledande i samtliga diskurser. Noterbart är att den medicinska förklaringsmodellen är uppenbar i rättsfallen och den sociala modellen märks men markeras mot som ogiltig för att förklara funktionshinder.

Gällande Petterssons (2022) fynd om hur lagstiftningen och förarbeten inte för HFD verkar vara särskilt viktiga rättskällor har vi funnit korresponderande resultat. Vi har funnit att RÅ och HFD har en tendens att hänvisa till och lägga stor vikt vid sina egna avgöranden istället för lagtext och förarbeten i deras argumentation. Lagtext och förarbeten nämns när RÅ och HFD resonerar kring fallet, men märkbart är att de i sina avgörande verkar värdera sin egen praxis i större utsträckning. Detta är särskilt anmärkningsvärt då det kan sägas att de bekräftar sina egna bedömningar. Särskilt intressant blir detta i förhållande till att HFD sedan rättsfall 6 - HFD 2012 ref. 8 - inte har beviljat prövningstillstånd till något nytt ärende. Det rättsfall som RÅ och HFD har hänvisat till flest gånger - och som även är den enda motiveringen utifrån praxis som ges i det nya vägledande avgörandet HFD 2012 ref. 8 är rättsfall 2 - RÅ 1999 ref. 54. På så vis kan ses att även praxis från 25 år sedan fortfarande har effekt.

Även intressant från Petterssons (2022) fynd är hur rätten ofta bortser från att den enskilde ska kunna leva som andra, vilket är ett mål som står utskrivet i 5 § LSS. Pettersson fann att denna funktionshindersrättsliga princip som ska ingå i lagen inte har vikt vid rättens bedömningar. Detta är något som återspeglas i vårt resultat.

I vårt resultat kan vi se att RÅ och HFD verkar ha stor tillit till sakkunnigas utlåtande - i form av läkarintyg och utredningarna som legat till grund för socialnämndernas bedömningar. Dessa har behandlats som objektivt sanna, vilket vi har kunnat se med hjälp av Faircloughs begrepp transitivitet och nominalisering. Exempel på detta finns i diskurs 2 gällande funktionshinder

som expertbedömning. Detta är i linje med vad Erlandsson (2014) har funnit gällande hur förvaltningsdomstolen dömer i deras rättsfall. Vad Erlandsson fann var att domstolarna sällan begärde in mer underlag när utredningarna visade sig vara bristfälliga. Detta är något även vi har kunnat se i de rättsfall vi har undersökt. Det har påtalats att RÅ och HFD gör bedömningar utifrån vad som framkommit i utredningarna och särskilt att avslag har getts då det missats att framkomma en särskild svårighet för den enskilde. Det blir inte tydligt i texten - alltså rättsfallet - att RÅ eller HFD begär in kompletterande uppgifter för att göra en korrekt individuell bedömning.

Vidare fann Hedlund i sin avhandling att det fanns tre övergripande diskurser om konstruktionen av funktionshinder i dem offentliga juridiska dokument hon undersökte - lagtext och förarbeten. Dessa var *funktionsnedsättning som rehabiliteringsförmåga*, *funktionsnedsättning som ekonomisk belastning för samhället, familjen och individen*, samt *funktionsnedsättning som svårigheter i det dagliga livet*. De diskurser vi fann var *funktionshinder som ett kroppsligt problem*, *funktionshinder som expertbedömning* och *funktionshinder som ett individuellt problem*. Kopplingen mellan dessa är intressant. Hedlund undersökte det material som ska ligga till grund för domarna, medan vi har undersökt det resultat som kommit av det material Hedlund undersökte. De diskurser Hedlund fann representerar konstruktioner av funktionshinder som finns till grund för lagen. De diskurser vi har funnit rör konstruktioner av personkretsen 1 § 3 LSS - alltså de krav som sätts för att en person med funktionshinder ska kunna berättigas samhällets stöd. I Hedlunds diskurs *funktionsnedsättning som svårigheter i det dagliga livet* konstrueras funktionsnedsättning som att personen har hinder och begränsningar i sin dagliga livsföring som en följd av sin funktionsnedsättning. Denna diskurs är intressant i ljuset av den tredje diskursen vi fann - nämligen *funktionshinder som ett individuellt problem*. Hedlunds diskurs *funktionsnedsättning som svårigheter i det dagliga livet* beskriver hur de dagliga svårigheterna som kan bli en följd av en funktionsnedsättning var ämnad att utgöra en så pass tillräcklig funktionsnedsättning att kunna berättigas insatser från samhället - således inräknas i personkretsen 1 § 3 LSS. Däremot, ser vi till den tredje diskursen vi fann - *funktionshinder som ett individuellt problem* - finner vi att det endast är vissa typer av dagliga svårigheter som tas i beaktning. De dagliga svårigheter som tillåts räknas in är endast de som är bundna till individen och dess funktionshinder. Individen ses inte i sin hela kontext och det ses inte till summan av de faktiska svårigheterna personen har i sitt dagliga liv. Rätten kan på så sätt sägas göra en snäv tolkning av den konstruktion av funktionshinder som finns i arbetet som ligger till grund för lagstiftningen.

Gällande Engvalls studie om hur funktionshinder konstrueras och hur dessa koncept används vid rapportering av upplevd diskriminering till diskrimineringsombudsmannen, fann vi liknande spår i vårt resultat. Engvall lyfter att ett av de mönster hon fann i hennes studie var hur medicinska diagnoser sågs som viktiga, även av den enskilde. Detta då det kunde medföra vissa rättigheter, vilket görs gällande även i de rättsfall vi har undersökt. Engvall lyfte även hur personerna kunde beskrivas som att vara sina medicinska diagnoser. Även detta påkom vi i vårt resultat, såsom när personen i rättsfall 6 beskrevs som "stomiopererad" snarare än "att personen har genomgått en stomioperation". Ännu en intressant koppling mellan Engvalls studie och vårt resultat är särbehandlingen av psykiska funktionshinder. Engvall fann att psykiska funktionshinder sågs som stigmatiserande och lägre rankade jämfört med andra funktionshinder. Detta var något vi fann i våra rättsfall då personen med psykiskt funktionshinder i rättsfall 1 beskrevs som avvikande i sitt funktionshinder och med mer värdeladdade ord. Engvall tar även upp hur ärenden med multifaktoriella diskrimineringsgrunder sällan behandlas av diskrimineringsombudsmannen. Detta liknar vår tredje diskurs, där funktionshindret bedöms som ett individuellt problem. Funktionshindret ses inte ur sin hela kontext, där det både kan påverka och påverkas av andra faktorer.

I Ehliasson, Ericsson och Bengtson-Tops (2016) presenteras de värderingar, idéer och föreställningar om verkligheten som är inbyggda i propositionen till LSS-lagstiftningen. Vad vi kan se utifrån vår genomgång av samtliga rättsfall är hur det verkar finnas en diskrepans mellan de idéer, värderingar och föreställningar om verkligheten som finns i propositionen och hur lagstiftningen sedan tolkas och appliceras av rätten. Detta ses bland annat i hur personkrets 1 § 3 LSS var ämnad att bedömas utifrån det totala omfattande behovet hos den enskilde snarare än utifrån medicinska bedömningsgrunder. Det ses även i hur motiveringen att kunna leva som andra sällan tas i beaktning, trots att den tycks väga tungt i propositionen så som den är presenterad av Ehliasson, Ericsson och Bengtsson-Tops. Detta stämmer även överens med hur både Erlandsson (2014) och Pettersson (2022) resonerar kring rättens felbedömningar av lagtexten.

6. 1 Begränsningar och framtida forskning

Denna studie har endast undersökt övergripande diskurser i de domar som finns från RÅ och HFD. Trots att vi har undersökt samtliga rättsfall från RÅ och HFD är det ett begränsat material

att analysera. Dessutom ger det ingen uppfattning om i vilken utsträckning RÅ och HFD tillsammans har avslagit prövningstillstånd från lägre instanser. Omfånget av vårt material är en begränsning, utifrån att det finns en risk att vi missar diskurser som finns i rättsfall från lägre instanser. Vi valde däremot att enbart fokusera på rättsfall från RÅ och HFD för att kunna avgränsa vårt material till rättsfall från enbart den högsta instansen. I dessa rättsfall fanns även resonemang från de lägre instanserna med, vilket gjorde att vi fick material från alla tre instanser.

Förslag på framtida forskning är således att studera diskurser om bedömningar av personkrets 1 § 3 LSS i avgöranden från lägre instanser. Detta för att undersöka om det kan påkommas fler och andra diskurser än vad vi fann. Ett annat förslag är att titta närmare på hur intersektionalitet påverkar bedömningen av personkrets 1 § 3 LSS. Det hade kunnat vara av intresse att undersöka hur egenskaper såsom kön, genus, sexualitet, ålder, etnicitet och klass påverkar bedömningen av funktionshindrets omfattning.

Referenslista

Bryman, Alan (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Ehliasson, Kent, Ericsson, Ulf, Bengtsson-Tops, Antia. (2016) Support to individuals with comprehensive disabilities: Ideas in the Swedish Disability Act. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 18 (3): 234-244.

Engvall, Kristina (2016) How disability is conceptualized in individual discrimination complaints. *International Journal of Discrimination and the Law*, 16 (4): 214-227.

Erlandsson, Lennart (2014) *Rätt, norm och tillämpning - En studie av normativa mönster vid beslut enligt LSS på tre arenor*. Lund: Lunds universitet.

Erlandsson, Lennart (2014) *LSS – målsättningen som försvann - Om hur kommunerna, Försäkringskassan och förvaltningsdomstolarna tolkar och tillämpar Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Kristianstad: Höskolan Kristianstad.

Försäkringskassan (2015) Personkrets och grundläggande behov - Bedömningen av grundläggande rekvisit för assistansersättning. Rättslig kvalitetsuppföljning.

https://www.forsakringskassan.se/wps/wcm/connect/2c2ed5a7-2207-4ac6-8c7f-8c821a6b0c58/rattslig_kvalitetsrapport_2015_02.pdf?MOD=AJPERES&CVID=&CACHE=NONE&CONTENTCACHE=NONE. Hämtat: 2024-05-02

Hedlund, Marianne (2004) *Shaping justice: defining the disability benefit category in Swedish social policy*. Lund: Lund University.

Lindqvist, Rafael (2017) *Funktionshindrade i välfärdssamhället*. Gleerups utbildning AB: Malmö.

Pettersson, Andreas (2022) Att kunna "leva som andra"? Kritiska funktionshinderrättsliga slutsatser utifrån HFD:s rättstillämpning avseende mål om personlig assistans enligt LSS. *Förvaltningsrättslig Tidskrift*, (3): 371-392.

Prop. 1992/93:159 om stöd och service till vissa funktionshindrade

SFS nr: 1993:387. Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade

SFS nr: 1949:105 Tryckfrihetsförordning

Socialstyrelsen 2023. Lägesrapport 2023. Hämtat: 2024-04-01.

<https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/pressrum/press/vanligt-med-avslag-pa-ansokan-om-lss-boende/>

Svensson, Lupita (2022). *Rättsfallsanalys för icke-jurister: analys, metod, beslut*. Andra upplagan Stockholm: Norstedts juridik.

Winther Jørgensen, Marianne & Louise Phillips (2022) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Rättsfall

RÅ 1997 ref. 28

RÅ 1999 ref. 54

RÅ 2001 ref. 33

RÅ 2009 ref. 57

HFD 2011 ref. 36

HFD 2012 ref. 8